

Бахтиёр НАЗАРОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби,
академик.
Ғайрат МУРОДОВ,
филология фанлари доктори, Бухоро
давлат университети профессори

МАХТУМҚУЛИ ИЖОДИ – ИБРАТ ВА ҲАЙРАТ МАНБАСИ

Аннотация: мақолада жаҳон сўз санъатининг забардаст намояндаси, туркман халқининг оташин шоири Махтумқули Фирогий шахси ва ижодига оид етакчи хусусиятлар очиб берилган, туркий халқларнинг бирлиги ва дўстлигини юксак пардаларда тараннум этган нодир истеъдод соҳибининг адабий-бадий меросининг ўрни, аҳамияти кўрсатилган, асарлари поэтикасининг ўзига хос хусусиятлари ойдинлаштирилган. Унинг ижоди кредоси ҳисобланган гуманизмга хос мотивлар аниқ мисоллар ёрдамида далилланган.

Аннотация: в статье раскрываются ведущие черты личности и творчества Махтумкули Фирогия, ведущего представителя мирового искусства слова, пламенного поэта туркменского народа. Показаны место и значение литературного и художественного наследия великого поэта, воспевавшего единство и дружбу тюркских народов на высоком уровне. Выявляются особенности поэтики его произведений. Гуманистические мотивы, которые считаются кредо его творчества, подтверждаются конкретными примерами.

Abstract: the article reveals the leading features of the personality and creativity of Magtymguly Firogi, a leading representative of the world art of speech, a fiery poet of the Turkmen people. The place and significance of the literary and artistic heritage of a rare talent, who glorified the unity and friendship of the Turkic peoples at a high level, is shown. The features of the poetics of his works are revealed. The humanistic motives, which are considered the credo of his work, are confirmed by specific examples.

Калит сўзлар: денотатив ва коннотатив маъно, туркий шеърят, сўфийлик назарияси, инсонпарварлик пафоси, ташбих.

Ключевые слова: денотативное и коннотативное значение, турецкая поэзия, суфийская теория, гуманистический пафос, ташбих.

Key words: denotative and connotative meaning, Turkish poetry, Sufi theory, humanistic pathos, tashbih.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2024 йилнинг 19 февралда “Буюк туркман шоири ва мутафаккири Махтумқули Фирогий таваллудининг 300 йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги Қарорида, жумладан, шундай дейилган: “Ўзбекистон дунёда Махтумқули асарлари энг кўп нашр қилинадиган ва ўқиладиган мамлакатлардан бири сифатида эътироф этилиши албатта бежиз эмас. Юртимизда мумтоз шоирнинг шеърлари ва улар асосида яратилган қўшиқлар кириб бормаган бирор-бир хонадон, унинг номини билмайдиган бирор-бир ўзбек топилмайди. Махтумқули асрлар мобайнида халқимизнинг ўз шоирига айланган. Унинг шеърлари ўзининг теран фалсафий маъноси, халқона руҳи, юксак бадиияти билан баҳши ва ҳофизларимиз, шоирларимизга илҳом бағишлаб, ҳамиша давраларда янграб, эл-юртимиз қалбида яшаб келади”. Чиндан ҳам юр- тимизда улуғ шоир асарларининг йиллар давомида кетма-кет нашр этилиши, бу китобларнинг маърифатпарвар халқимиз томонидан севиб ўқилиши юқорида келтирилган фикрларнинг асосли ва тарихий мантиққа эгаллигини яққол кўрсатиб-тасдиқлаб турибди. Ўйлаймизки, мамлакатимизда бу улкан сўз сўз санъаткорининг уч юз йиллик юбилейининг

- 8 кенг миқёсда нишонланиши бир томондан асрлар давомида мустаҳкамланиб келаётган ўзбек ва туркман халқлари биродарлигини янги босқичга кўтарилганлигини ифодаласа, иккинчи жиҳатдан эса халқимизнинг оташин шоирга бўлган меҳр-муҳаббатини яна бир марта халқаро кўламда намоён этганлиги билан муҳим ижтимоий-маърифий аҳамият касб этади.

Ушбу мақола академик Бахтиёр Назаров (1945-2022) ва профессор Ғайрат Муродов томонидан туркий халқларнинг улкан шоири Махтумқули Фирогийнинг “Ул меҳрибоним келди” (“Дурдона” нашриёти, 2022 йил, 37 б.т.) китобига сўзбоши сифатида ёзилган.

Туркий халқлар адабиётида алоҳида ўрин ва нуфузга эга шоир Махтумқули шахси ва ҳаёти ибрату ҳайрат манбаи ва маншадир. Бу мутафаккир, донишманд ва улкан истеъдод соҳиби ҳақида кўп ёзилган, унга таъриф ва баҳолар берилган, адабиёт, инсоният, ўзи мансуб бўлган халқ учун қилган хизматлари кўрсатилган. Аммо, шунга қарамай, у ҳақда яна ёзиш, фикр билдириш мумкин. Чунки буюк шахсларга ҳамма замон ва тузумларда ҳам қизиқиш, эҳтиром кучли бўлади.

Биз бу ўринда мазкур ижодкор хусусида кўнгилда кўп вақтдан буён туғилиб бўй чўзиб келаётган фикр-қарашларни баён этмоқчимиз:

1. Махтумқули биринчи навбатда туркман халқининг шоири эди. Унинг ёзган асарларида ўз элига, ундаги уруғ, қабилаларга нисбатан улкан меҳр-муҳаббат яққол сезилиб туради. Ўз халқига мана шундай эҳтиром туйғуларини унинг бир қатор бадий яратмалари, хусусан, «Туркманнинг», «Туркман биниси», «Кўрилсин энди» шеърларида аниқ-равшан кўриниб туради. Айниқса, шоирнинг «Туркманнинг» радибли назмий намунаси ўз ватани ва халқига улкан, чек-чегара билмас жўшқин ҳис-кечинмалари бадий ифода топган.

Замонамизнинг буюк шоирларидан бўлган Ойбек ватан ҳақидаги бир шеърида она юртнинг «чўлидаги ҳатто куруқ чўп жондан азиз юрагимизга» деб ёзган эди. Махтумқули ва Ойбекни икки юз йилча вақт масофаси ажратиб туради. Шунга қарамай, мана икки забардаст қалам соҳибининг она замин ҳақидаги қарашларида яқинлик, муштараклик мавжуд. Фикримизни туркман шеърияти байроқдорининг қуйидаги мисралари ҳам тасдиқлайди:

Жайхун билан баҳри Хазар ораси,
Чўл устидан эсар ели туркманнинг.
Гул-ғунчаси – қора кўзим қораси,
Қора тоғдан келар сели туркманнинг.

Жайхун билан баҳри Хазар ораси улкан чўл худудидир. Қадимдан туркманлар мана шу жойни ўзларига манзил-макон қилиб танлаганлар. Юқоридаги дастлабки икки мисрада чўлда эсаётган шамол туркманларга тегишли деган фикр ифодаланган. Бу мулоҳазанинг денотатив (асл) ва коннататив (кўчма мазмун) жиҳатлари борлигини назарда тутиш лозим. Дастлабки талқинда туркман улусининг мана шу улкан манзилда эркин кўчиб юришлари ифодаланган. Кўчма-рамзий жиҳатдан қаралганда эса шоир ўз халқининг шамол сингари эркин ва мустақил бўлишга интилишини кўрсатмоқда.

“Гул-ғунчаси – қора кўзим қораси” – мазкур мисра ҳам мулоҳаза қилиши талаб этади. Сиртдан қаралганда, бу мисрада ташбиҳ санъати воситасида баҳорга ишора қилиниб, бу фаслда очилиб, атрофга кўрк ва шукуҳ бағишлайдиган гулу чечаклар эслатилмоқда. Чиндан-да, бошқа фасллар кўрксиз кўринадиган дашту сахро кўкламда ажиб гўзаллик касб этади. Аммо чуқурроқ разм солиб солиб қаралса, таҳлил этилаётган мисра янада теранроқ, кўламлироқ мазмун мавжудлигига ишонч ҳосил қилиш мумкин. Бу ўринда “гул-ғунча” дейилганда халқнинг давомчиси – ёш авлод назарда тутилган. Мана шу қарашни мисра давомидаги “қора кўзим қораси” матний бирлиги тасдиқлаб турибди. Туркий тилда “қора кўзим” “меҳрибоним”, “энг яқин дилбандим” каби маъноларга эга. Мисрада иккинчи бор

такрорланган “қора” луғавий бирлиги мазкур маъноларни янада кучайтириб, аниқлаштириб берган.

Банддаги учинчи ва тўртинчи мисралар тазод (қаршилантириш) санъати асосида юзага келтирилган. Юқорида айтилгандек, учинчи мисрада фарзандларга буюк муҳаббат ва садоқат туйғуси берилган бўлса, тўртинчи қаторда ватан мустақиллиги ва озодлигига чанг солмоқчи бўлган ёғийларга муносабат кўрсатилган: “Қора тоғдан келар сели туркманнинг”. Ушбу мисрада шоир мансуб халқнинг чексиз қудрати кўрсатилган. Тоғдан келувчи сел мустаҳкам тўсиқларни ҳам вайрон этиш кучига эга. Шу билан бирга, бу улкан қудрат дўстларга эмас, душманларга қарши қўйилганини ҳам тушуниш мумкин.

Махтумқулининг “Туркман биноси” шеърида мустақил Туркменистон давлатини барпо этиш ғояси бадиий ифодаланган:

Курганим аслида, билгил, бу заминнинг миҳидир,
Эрур ул аркон мудом, будир ки туркман биноси.

Шоир яшаган замон – ўн саккизинчи асрда туркманлар ўз миллий давлати ва ҳокимиятига эга бўлмаган. Улар яшаётган ҳудуд Эрон шоҳлиги, Хива хонлиги ва Бухоро амирлиги томонидан бўлиб олинган эди. Қадимги туркий битиклар (“Култегин”, “Билга коон”, “Тунюқуқ” ва бошқалар)да ҳоқонсиз, қўшинсиз халқнинг зулм исканжасига тушиши аниқ мисол ва даллиллар билан кўрсатиб берилган.

Шоир дунёқарашида “туркман биноси”, яъни миллий давлатчиликни барпо этиш ғоясининг пайдо бўлиши тасодиф бўлмай, авваламбор, ўша даврдаги ижтимоий-сиёсий вазият, шунингдек, отаси – таниқли туркман шоири Давлатмамат Озодий тарбияси, ўғитлари билан боғлиқ эди. Озодий “Ваъзи Озодий” достонида яхлит туркман жамияти ва ҳокимиятини юзага келтириш бўйича қуйидаги таклифларни ўртага ташлаган:

1. Тарқоқликни тугатиб, туркман қабилаларини бирлаштириш, алоҳида давлат тузиб, унинг бошида адолатли ҳукмдор ўрнатиш керак;

2. Қобилиятли одамларнинг ҳиммати билан суғориш тизими, савдо йўллари, кўприклар, бозорларни обод қилиб, халқнинг маданий равақини ўстириш керак;

3. Жамиятнинг маданий, руҳий талабларини қаноатлантириш учун мактаб, мадраса очиб, билим, таълим-тарбия ишларини йўлга солиб, замонга керак бўлган олимларни етиштириш керак;

4. Ҳамма қашшоқлар, ғариблар, дарвешлар ва шунга ўхшаганларнинг жамиятдаги тенглиги, ўрни, ҳуқуқи масалаларини тартибга солиш керак.

Албатта, ҳали уруғ-қабилачилик ақидалари билан яшаб келаётган, бунинг устига яшаб турган макони бўлиб ташланган улус учун бундай дадил, халқчил талабларни амалга ошириш осон иш бўлмаган. Шунга қарамай, Озодий ва унинг изчил давомчиси бўлган Махтумқули мана шу улугвор мақсадни амалга оширишга бутун умрлари давомида саъй-ҳаракат қилганлар.

2. Табиийки, Махтумқули биринчи навбатда туркманларнинг миллий шоиридир. Шу билан бир қаторда, у – барча туркий улуслар, биринчи навбатда Марказий Осиё ҳудудида яшайдиган туркий тилли халқларнинг вакили ва ижодкори. Ўша вақтлар – мозийнинг ўн еттинчи-ўн саккизинчи асрларида “Турк бирлиги” (ер юзидаги барча туркий халқларнинг бирлашиши) ғояси (бундай улугвор мақсад битиктошларда тажассум топган) мавжуд бўлса-да, туркий улусларнинг тараққийпарвар намояндалари ўз халқлари ичидаги уруғ ва халқларнинг бирлашишга тарғиб этардилар. Жасоратли шоир ва давлат арбоби Турди Фароғий:

Тор кўнгулли беклар, ман-ман деманг, кенглик қилинг,
Тўқсон икки ўзбек юртидир, тенглик қилинг, –
туркий (ўзбек)ларни бирлашишга даъват қилган бўлса, Махтумқули Фироғий:
Така, ёвмит, ёзир, кўкланг, Ахал эли бир бўлиб,
Қилса бир жойга юриш, очилар гул, лоласи. –

деб туркман туркларини жислашиш, ягона байроқ остида тўпланишга чақирган эди. Аслида бундай даъват, уринишлар, аслида, “Турк бирлиги” ниятини юзага чиқариш йўлидаги дастлабки қадам бўлган.

Махтумқули ижодий меросини Аҳмад Яссавий, Юсуф хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Алишер Навоий, Юнус Эмро, Абай сингари туркийзабон қалам соҳиблари бадиий яратмалари билан қиёсий таҳлил қилганимизда, улар орасида жуда мустаҳкам ва қадимий илдизларга эга алоқа-боғланишлар мавжудлигига ишонч ҳосил қиламиз. Бундай яқинлик, муштарақлик биринчи навбатда она – асос тил ягоналиги, туркий халқлар руҳиятидаги ўхшашлик, кўп ҳолларда жуғрофий ҳудуд яхлитлиги ёхуд яқинлиги, энг муҳими, диний-исломий эътиқоддаги бирлик билан изоҳланади.

Туркий халқларнинг барчасига хос меҳмондўстлик, бағрикенглик, дўстларга садоқат, жанговарлик, мардлик ва курашчанлик хусусиятлари барча туркий ижодкорлар, шу жумладан, Махтумқулини ҳам ўзаро боғлаб-туташтириб туради. Бу фикр исботини шу буюк шоир ижодидан ҳоҳлаганимизча топишимиз мумкин:

Қора тошдан қора қилни кўрган кўз,
Кўзингнинг гавҳари кўзга меҳмондир.
Келган ош деб келмас, сен бурмағил юз,
Нонга мухтож эмас, сўзга меҳмондир.

Умуман олганда, меҳмондўстлик – инсониятга хос умумбашарий фазилат. Бу инсоний хусусият туркий халқларда юксак чўққига кўтарилган. Бутун дунёни кезиб юрган чет эллик сайёҳлар туркийларнинг меҳмон учун жон беришга ҳам тайёр турганликларига гувоҳ бўлганлар ва бу ҳақда ўз сафарномаларида ёзиб қолдирганлар.

Қуйидаги мисраларда туркий халқларга хос жанговарлик, диловарлик ўз ифодасини топган:

Йигирма ёшга келдинг,
Йигит бўлиб сен елдинг,
От миндинг, қилич олдинг,
Жангга-савашга етдинг.

3. Махтумқули авваламбор туркий, хусусан, туркман улусининг намоёнаси ва вакили эди. Шу билан бирга, у исломий эътиқод соҳиби, сўфийлик назарияси амалиётини эгаллаган комил инсон сифатида инсоният кўз ўнгида намоён бўлади. Унинг анчагина йирик ижодий-бадиий меросини ўрганиш шундан далолат берадики, шоир ўз битикларининг асосий қисмларида маънавий-илоҳий тафаккур жило бериб, бўй кўрсатиб турибди. Уларда ҳалоллик, поклик, эзгулик улуғланган, эътиқодсизлик, разолат кескин рад этилган. Шоирнинг ижодидаги “Ҳолимга менинг”, “Садо бўлдим”, “Ёмғир ёғдир, Раҳмоним”, “Келгай”, “Охирзамона”, “Учдим, ёронлар”, “Боди сабони кўрсам”, “Қумли чиқибдир” “Тургил”, дедилар” ва яна ўнлаб назмий ижод намуналари унинг маънавий-илоҳий оламга буюк муҳаббат қилан қараганини, исломий эътиқоди нечоғлик юксак бўлганини кўрсатиб туради. Умуман олганда, шоир ижоди исломий манба (Қуръони Карим, ҳадиси шариф)лар асосида юзага келган бўлиб, унинг шарият босқичидан тариқатга ўтганлигидан дарак беради. Фикримизни ушбу мисралар ҳам тасдиқлайди:

Истаса тенгдошлар бошга олтин тож,
Фақирлик мулкидан менга бергил бож,
Ё, Яратган, этма номардга мухтож,
Тилагим, дуч этма золима мени.\

Ҳамма замонларда ҳам Яратгандан бойлик, юксак мартаба сўровчилар кўп бўлган. Оллоҳ меҳрибон. У истаган бандасига буларни ортиғи билан бериши мумкин. Аммо дунё моли инсонга охират нуктаи назаридан қаралса, манфаат келтирмайди. Зару зевар, мол-мулк одам учун оғир юкдир. Бунинг устига, улар кибр-ҳаво, очкўзлик, бахилликка ҳам сабаб бўлади. Шу боисдан пайғамбаримиз (с.а.в.) “Фақрун – фахрун”(“Фақирлик

фаҳримдир”) деб айтганлар. Ана шу сабабларга кўра шоир Тангри тааллога: “Менга тенгдош одамлар бошига олтин тож истайди. Аммо бу нарса менга керак эмас, менга фақирлик мулкидан бож бергин”, – деб тавалло қилади. Шунингдек, оллоҳдан номардга муҳтож этмаслик, золимга юзма-юз этмасликни сўрайди.

Айтилганидек, туркманлар саҳрода яшаганлар. Ёгин яхши бўлган йиллар чўлда ўт-ўланлар сероб бўлиб, ҳаёт ҳам яхшиланган. Аммо ҳамма вақт ҳам шундай бўлавермаган. Айрим йиллар қурғоқчилик бўлиб, чорва учун ўт унмаган, бунинг устига ичишга сув ҳам камайган. Бундай пайтларда одамларнинг аҳволи жуда оғирлашиб, очарчилик бошланган, ўлим кўпайган.

Шоирнинг “Ёмғир ёғдир, Раҳмоним” шеъри қурғоқчилик муносабати билан ёзилган. Ўзини эмас, элу юртини ўйлайдиган ижодкор ватандошларининг машаққатли қисматини кўриб азобланади. Унинг кийнокли руҳий ҳолати мазкур лирик асарда ўз бадиий ифодасини топган:

Сен қодир Худодан тилак тиларман,
Раҳминг келиб, ёмғир ёғдир, Раҳмоним!
Ғарибман, ғамгинман, нолиш қиларман,
Раҳминг келиб, ёмғир ёғдир, Раҳмоним!

Айтишларича, замонасининг валийларидан бўлган Ҳасан Басрийнинг кулбасига юртдошлари келиб, қурғоқчилик ҳаддан ошганини айтиб, Яратгандан ёмғир сўрашни илтимос қилишибди. У зот бунга розилик берибдилар-у, эртаси куни шаҳардан чиқиб кетибдилар. Одамлар авлиёни излаб топишолмабди. Шу пайт осмонни қоп-қора булут қоплаб, тинимсиз ёмғир ёға бошлабди. Далалардаги экинлар қониб сув ичибди. Одамлар ўтинчларини бажармай, шаҳарни тарк этган валийдан қаттиқ хафа бўлишибди. Бир неча кун ўтгач, Ҳасан Басрий кулбаларига қайтиб келибдилар. Ҳамшаҳарлар у кишининг даргоҳига тўпланиб бориб, ёмғир сўраш ўрнига шаҳарни ташлаб кетганликлари учун қаттиқ ранжиганларини айтишибди. Шунда шайх:

–Бир китобда бирор ҳудуднинг аҳолиси Оллоҳга мақбул бўлмайдиган ишлар қилиб, гуноҳкор бўлса, қурғоқчилик бўлади, деб эшитган эдим. Фикр қилиб,бу офатга ўзим сабабчи деган тўхтамга келдим. Шу боис шаҳарни ташлаб чиқиб эдим, ёмғир ёғди, – дебдилар.

Сўфийлар ҳамиша гуноҳлардан йироқ юрганлар. Жумладан, Ҳасан Басрий ҳам. Ул зоти бобарокот юртдошлари қилган гуноҳларни ўз зиммаларига олганлар ва Раҳмон ёмғир берган экан.

Бу ривоятни ҳикоя этишдан мақсад шуки, валий зотларнинг дуолари ижобат бўлгусидир. Айтишларича, Махтумқули юқорида зикр этилган шеърни бадиҳа йўли билан яратиб, уни дуо ўрнида ўқиганида, қаттиқ ёмғир ёғиб, чанқоқ халқ сувга қонган экан. Совет даврида Махтумқули ҳақида яратилган бадиий фильмда ана шу ривоят тасвирланган. Биламизки, даҳрийлик мафкураси авж олган ўша қаттол тузумда бу каби тасвирлар қаттиқ қораланиб, бунга йўл қўйган “айбдорлар” жазоланган. Қаттол замон тазйиғидан тап тортмай, мазкур лаҳасини фильм воқеа тизимига киритган туркман киноусталарининг бундай жасорати таҳсинга лойиқдир.

4. Махтумқули адабий-поэтик ижодиёти маънавий-фалсафий асосларининг теранлиги ва мустаҳкамлиги, халқчиллиги, инсонпарвар пафоси, бадиияти даражаси нуқтаи назаридан жаҳон адабиётига мансуб. Туркман, туркийлисон ва тасаввуфий сўз санъатининг бу азамат вакили яратган бадиий дурдоналар бутун инсониятнинг ҳам бадиий мулки бўлиб ҳисобланади. Зеро, у тарғиб қилган ғоялар башарият маънавий-ахлоқий тақомили ва гўзаллиги учун хизмат қилади. Унинг шахсияти, нодир ижоди ҳамма замон ва халқлар учун ибрат ва ҳайрат намунасидир.

Махтумқули туркман шеърятининг атоқли дарғаси, мутафаккир ва сўфий шоирдир. Шеърлари юксак бадиият мезонлари асосида яратилган. Инсонпарварлик ва байналминаллик пафосини ўз бадиий оламида ёрқин акс эттиради. Шу нуқтаи назардан лирик ижоди ўз халқигагина эмас, бутун инсониятга мансуб.

Ўзбек халқи жаҳон сўз санъатининг бошқа буюк сиймолари қатори Махтумқули шахси ва ижодида катта ҳурмат-эҳтиром туйғуси билан қараб келмоқда. У Ўзбекистонда энг кўп ўқиладиган шоирлар қаторига киради. Жуманиёз Шарипов, Жуманиёз Жабборов, Музаффар Аҳмад, Мирза Кенжабек, Эргаш Очиловлар турли йилларда оташқалб сўз санъаткори асарларини она тилимизга ўтирганлар ва чоп эттирганлар. Комилжон Отаниёзов, Очилхон Отахонов, Ортик Отажонов сингари таниқли ўзбек ҳофизлари шоир шеърларини она тилимизда ширали овозда куйлаганлар.

Махтумқули бадиий ижодида икки мавзу етакчи ўринда туради: 1) панд- насихат мазмунидаги шеърлар; 2) илоҳий ва мажозий ишқ тажассум топган лирик яратмалар. Пайғамбаримиз(сав) бир ҳадиси шарифларида: “Дин бу насихатдир”, - деганлар. Оқил ва доно инсоннинг панд-ўғитлари одамлар учун қони фойда, улар қомиллик эшигини очиб берувчи мўъжизавий қалитлардир. Шоир бир шеърида шундай дейди:

**Қаноатда, иззатда тут ўзингни,
Тамаъ қилиб сарғайтирма юзингни,
Хар номардга хайф айлама сўзингни,
Сўзингнинг биносин йиққанча бўлмас.**

Ҳақиқий инсон доимо қаноатда яшайди. Зеро, қаноатсизлик барча фожиаларнинг бошидир. У инсонни ҳасад ва нафси аммора йўлига етаклайди. Қаноатсиз одам иззатли бўла олмайди. Тамаъ гирдобига тушади. Ўзгалардан мол-дунё кутади. Бундай ҳол эса гадоликдан ҳам баттардир. Беқаноат, иззатсиз, тамагир инсон Махтумқули “номард” деб атайдиган кимсалар гуруҳига киради. Номард меҳмондан қочади, бошқаларнинг насибасига шерик бўлади, сўзида турмайди, бошқаларни алдайди, софдил, имонли кишилар кўнглига муттасил азоб беради. Номард бундай номақбул қилмишлари билан ўзини бахтли, ҳаловатли сезиши мумкин. Аммо у ўз нопок қилмишлари билан икки дунё саодатидан мосуво бўлганини билмайди ёки билса ҳам парво қилмайди. Шоир бундайларга қараб шундай хитоб этади:

**Қабрингга солмаслар дунё молидан,
Юзи қаро, жавоб келмас тилидан,
Қиёмат кун шиква этар қўлидан
Закотсиз йиғилган моли банданинг.**

Махтумқулининг панднома шеърлари сўфийлик фалсафаси ва дунёқараши асосида юзага келган. Дунё ўткинчи, тирик жон борки, эртами, кечми бу оламни тарк этишга маҳкум. Шундай экан, яхши амаллар қилиш, Яратган ҳузурига ёруғ юз билан бориш лозим.

Улуғ шоир лирик ижодида ниҳоятда гўзал ва дилбар ишқий шеърлар кўп. Нафис сўз ихлосмандлари бу дурдоналарни лаззатланиб мутолла қиладилар. Улар шунчалар табиий ва равоки, ўз-ўзидан кўшиққа айланиб кетаётгандек туюлади. Мана, бир мисол:

**Юрсанг, ёрим, қувонаман
Сарвқомат бўйлариңдан.
Гулдан либос ярашибдир
Соғ-саломат бўйлариңга.**

Мазкур шеър мажозий ишқни акс эттирган. Унда қалби сулув ва ҳаёли дилдорнинг севгиси билан тўлиб-тошган бахтиёр ошиқнинг мусаффо ҳис-туйғулари бениҳоя самимий ва ҳаётӣ акс эттирилган.

Шарқшунос Е.Э. Бертельснинг фикрича, Махтумқулининг шеърӣ мероси 16-18 минг мисрани ўз ичига олади. Аммо бу адабий мероснинг барчаси бизгача етиб келмаган. Шунга қарамай, сақланиб қолганлари ҳам анча салмоқли: 700-900 лирик асар миқдориди. Туркманистонда шоирнинг уч жидлик “Асарлар”и нашр этилган. Бизда шоирнинг лирик асарлари кўпгина мутаржимлар томонидан бир неча бора ўзбекчага ўтирилганига қарамай, ҳали таржима этилмаган шеърлари ҳам анча кўп. Уларни миллий тилимизга ағдариб, маърифатпарвар халқимизнинг маданий-маърифӣ захирасига айлантириш долзарб вазифалар сирасига киради. Масалага шу нуқтаи назардан қаралганда, машҳур

ижодкорнинг заҳматкаш таржимон Азим Қаландаров (Муҳаммад Азим) томонидан ўзбекчалаштирилган “Дунё, ҳей” тўплами муҳим аҳамиятга эга, деб ўйлаймиз.

Азим Қаландаров шоир, носир, ношир, олий таълим муаллими, тадқиқотчи сифатида Бухоро маданий-маърифий муҳитида ўз ўрнига эга. У бир неча ҳикоялар тўпламининг муаллифи. Ҳамкорликда ёзилган “Сонлар фалсафаси”, “Онғ ва руҳият фалсафаси” номли китоблари нафақат вилоятимиз, шунингдек, мамлакатимиз миқёсида қизиқиш уйғотди.

“Дунё, ҳей” мажмуасининг мутаржими асосан Махтумқулининг ўзбек китобхониغا яхши таниш бўлмаган шеърларини танлаб олган ва уларни бадиият мезонлари асосида тилимизга ўгирган. Баъзи бировлар қардош тиллардаги асарларни ўгириб осон бир иш деб ўйлайдилар. Аммо аслида бундай эмас. Ҳар бир тил мустақил лисоний-грамматик бирлик сифатида юзага келар экан, табиийки, ўзига хос фонетик, лексик, морфологик-синтактик хусусиятларга эга бўлади ва таржимон таржима жараёнида бундай жиҳатларни эътиборга олиши лозим бўлади. Бунинг учун у ўз она тилини пухта ва мукамал билишидан ташқари ўгирилаётган асар мансуб тилни ҳам чуқур ўзлаштирган бўлиши шарт. Шоир ва носир тарзида она тилини етарлича ўзлаштирган А.Қаландаров туркманчани ҳам ўзбек тилидек яхши билади, ундаги маъно нозикликларини илғай олади. Чунки у халқимизнинг ўғиз тармоғига мансуб аҳоли истиқомат қиладиган Олот туманида туғилиб вояга етган.

Бу ўринда Азим Қаландаров таржимасининг алоҳида бир хусусияти ҳақида айтиб ўтиш керак, деб ўйлаймиз. Мутаржим Махтумқули асарларида истифода этилган ва маънолари “Девону луғотит-турк”да изоҳланган бир қанча сўзларни сақлаб қолган. Фикримизча, бундай тажриба хайрли бўлиб, лисоний бойлигимизни оширишга хизмат қилади.

Донишмандлардан бири таржимани “халқлар орасидаги кўприк” деб атаган эди. Топиб айтилган гап. Атоқли ижодкор Махтумқулининг миллий мустақиллик даврида янгидан таржима қилиниб чоп этилаётган китоблари икки қардош халқ орасида нафақат дипломатик, иқтисодий, савдо-сотик, шунингдек, маданий-маърифий, адабий-бадиий алоқа-муносабатларнинг тобора кенгайиб, ривожланиб бораётганлигидан яққол далолат беради.